

למיסבר קראי

על פי חכז"ל

חג הסוכות פרי עץ הדר

והנה ידועים הם דברי הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשניות, שמאריך לבאר ענין תורה שבעל פה, וכתב שהקב"ה נתן למשה תורה שבכתב, וגם נתן לו פירושה של תורה שבכתב, ופירש לו זאת בעל פה, וכל מצוה ומצוה שכתוב בתורה, פירש לו למשה פירושה, ומשה למדה לישראל, כסדר לימוד התורה לישראל כמבואר בגמ' עירובין נד: ע"ש. ומציין הרמב"ם כמה דוגמאות, ואחד מהם הוא פרי עץ הדר, ובדאי פירש הקב"ה למשה שהוא עץ אתרוג, וכתב עוד וז"ל אבל אע"פ שהן מקובלין ואין מחלוקת בהן, מחכמת התורה הנתונה לנו נוכל להוציא ממנה אלו הפירושים בדרך מדרכי הסברות והאסמכתות והראיות והרמזים המצויין במקרא, וכשתראה אותם בתלמוד מעיינים וחולקים זה על זה במערכת העיון ומביאין ראיות על אחד מאלו הפירושים והדומה להם, כגון מה שאמרו במאמר הכתוב פרי עץ הדר, אולי יהי' רמונים או חבושים או זולתם, עד שהביאו רא' עליו ממה שנאמר פרי עץ הדר, ואמרו עץ שטעם עצו ופריו שוה, ואמר אחר פרי הדר באילנו משנה לשנה, ואמר אחר פרי הדר על כל מים, אלו הראיות לא הביאום מפני שנשתבש עליהם הענין עד שנודע להם מהראיות האלה, אבל ראינו בלא ספק מיהושע עד עתה שהאתרוג היו לוקחים על הלולב בכל שנה, ואין בו מחלוקת, אבל חקרו על הרמז הנמצא בכתוב לזה הפירוש המקובל, וכן הוא ראייתם על ההדס עכ"ל.

נמצא לדעת הרמב"ם בא בקבלה מפי משה רבינו פירושה של פרי עץ הדר שהוא אתרוג, ובקרא עצמו כתוב רק לקחת פרי שהוא הדר, ואינו מבואר איזה פרי הוא, רק שאותו פרי הוא הדר, והקב"ה פירש למשה רבינו על פה שהוא אילן אתרוג, וראינו מאז ועד עתה שהוא אתרוג ולא נסתפק אדם בזה מעולם, כיון שהוא מצוה הנוהגת בכל שנה ושנה וליכא למימר שלא ידעו מה הם, רק חקרו חכז"ל למצוא ראיות ורמזים בקרא להפירוש המקובל מפי משה. וכן בס' היד בהל' לולב (פ"ז הל"ד) אחר שכתב פירושה של הד' מינים כתב וז"ל וכל הדברים האלו מפי השמועה ממשה רבינו נתפרשו.

ולכאורה מדברי המדרש רבה הנ"ל משמע שחכמים באמת לא ידעו מה הן ד' מינים עד שבאו חכמים ופירשו, ולדעת הרמב"ם הלא בודאי הי' להם בקבלה מפי משה רבינו, ולא נסתפק אדם בזה מעולם. וכתב ביפה תואר שם וז"ל ומי פירש להם לישראל על ד' המינים האלו שהן אתרוג לולב הדס וערבה, חכמים, שנאמר (משלי ל) והמה חכמים מחוכמים, פי' בקבלה המסורה להם, ואין לפרש שמתוך הפלפול הוא שפירשו, כהא דדרשי' פרי עץ הדר שטעם עצו ופריו שוה, דמי גרע שלמה בחכמתו מהם שלא השיגם, אלא הדרשות אסמכתא בעלמא, נינהו, והיינו דכתיב חכמים מחוכמים, לומר שאין זה מחכמתם, אלא מחוכמים ע"י הקבלה המסורה להם עכ"ל.

וכן כתב האלשיך הק' בפירושו 'רב פנינים' על משלי וז"ל ושמה תאמר כי גם קהלת היה חכם מכל האדם ולא ידעם ואיך פירשו חכמים, לזה אמר מחוכמים, כלומר שלא מחכמת שכלם פירשו, רק מהיותם מחוכמים מאתו יתברך בתורה שבע"פ למשה מסיני עי"ש באריכות.

(ב) והנה רש"י על התורה הביא ב' דרשות חכז"ל, טעם עצו ופריו שוה, ודר באילנו שנה לשנה, וכתב ע"ז הרמב"ן, "והם

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים:

הנה לכאורה לפי פשוטו של מקרא אינו מבורר כל הצורך על איזה ד' מינים צונו התורה, שכן על כל אחת מאלו אכתי יש להסתפק מה הם, ואכן חכז"ל בגמ' דרשו כמה דרשות לברר שפרי עץ הדר הוא עץ אתרוג, וכפת תמרים הוא הלולב, וענף עץ עבת הוא ההדס, וערבי נחל הוא ערבה הידועה בישראל (לשון החינוך במצוה זו).

וכן מבואר בדברי חכז"ל במדרש ויקרא רבה (ל יד) ולקחתם לכם ביום הראשון, אחר כל אותו החכמה שכתוב בשלמה, ישב לו תמיה על ד' מינים הללו, שנאמר (משלי ל) שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים, שלשה המה פסח מצה ומרור, וארבעה לא ידעתים אלו ד' מינים שבלולב שביקש לעמוד עליהם, פרי עץ הדר מי יאמר שהוא אתרוג, כל האילנות עושין פירות הדר, כפת תמרים, התורה אמרה טול שתי כפות תמרים להלל בהן והוא אינו נוטל אלא לולב לובה של תמרה, וענף עץ עבות, מי יאמר שהוא הדס, הרי הוא אומר במקום אחר (נחמי ח) צאו ההר והביאו עלי זית וגו', וערבי נחל, כל האילנות גדלין במים, והם ארבעה לא ידעתים, אלו ד' מינים שכל אחד ואחד מישראל הולך ורץ ולוקח לו מהן להלל להקב"ה, והם נראים קטנים בעיני אדם וגדולים המה לפני הקב"ה, ומי פירש להם לישראל על ד' המינים האלו שהן אתרוג לולב הדס וערבה, חכמים, שנאמר (משלי ל) והמה חכמים מחוכמים, ע"כ לשון המדרש.

הנה לפי פשוטו של מקרא פירושו של פרי עץ הדר הוא, פרי של עץ שהוא הדר, ולא פירש כלל על איזה אילן הכונה, רק שאותו פרי הוא הדר, וא"כ מנין לנו איזה פרי הוא, הלא כמה פירות הם הדר.

ואיתא בגמ' סוכה לה. ת"ר פרי עץ הדר עץ שטעם עצו ופריו שוה הוי אומר זה אתרוג, ופי' המזרחי דמיתורא דעץ קא דרשי, דאי ס"ד פרי של עץ, לשתוק מעץ, ולכתוב ולקחתם לכם פרי הדר, לכך דרשי' שכונת הקרא בפרי עץ הוא, שהפרי הוא שוה עם העץ, שפרי ועץ דבר אחד הוא, שטעם העץ כטעם הפרי. ופריך בגמ' ואימא פלפלין כיון שגם פלפלין יש לו המעלה של עץ ופריו שוה, ומשני התם משום דלא אפשר היכי נעביד ננקוט חדא לא מינכרא לקיחתה שכן הפלפלין הוא קטן ביותר, ננקוט תרי או תלתא אחדאמר רחמנא ולא שנים ושלושה פירות הלכך לא אפשר.

ועוד איתא בגמ' עוד דרשות לברר שפרי עץ הדר הוא אתרוג, רבי אומר אל תקרי הדר אלא הדיר, פי' דיר של צאן, וצוה ליקח פרי עץ שדומה לדיר של צאן, מה דיר זה יש בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומין ה"נ יש בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומין, ופריך אטו שאר פירות לית בהו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומין, ומשני אלא הכי קאמר עד שבאין קטנים עדיין גדולים קיימים, שכן אתרוג דר באילנו משנה לשנה, ר' אבהו אמר אל תקרי הדר אלא "הדר" דבר שדר באילנו משנה לשנה.

בן עזאי אומר אל תקרי הדר אלא אידור, שכן בלשון יווני קורין למים אידור, ואיזו היא שגדל על כל מים הוי אומר זה אתרוג, פי' שלא די לאתרוג במי גשמים אלא צריכין להשקותו.

אסמכתות שעשו חכמים לקבלתם". והוא כדעת הרמב"ם שחכמים קיבלו פירושה של פרי עץ הדר ממש רבינו, והחכמים עשו אסמכתות ורמזים לקבלתם.

ועוד הביא הרמב"ן דברי האבן עזרא "והאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו, ודרשו בו הדר באילנו אסמכתא". פי' דלדעת האבן עזרא כך הוא פירוש הקרא, 'ולקחתם לכם פרי עץ הדר', שתיקחו את הפרי ההדר והיפה ביותר שבפירות, וכיון שאין פרי עץ יותר הדר מאתרוג, בהכרח שכונת התורה ליקח אתרוג, ואין צריכין לדרשות חכז"ל לברר שהוא אתרוג, אלא הוא אסמכתא בעלמא. ולכאורה לדעתו אין צריכין לומר שהי' בקבלה פירושו של פרי עץ הדר ממש רבינו, שהרי מתוך פשוטו של מקרא עצמו, יודעין שהוא אתרוג.

וכתב עוד הרמב"ן וז"ל והנכון בעיני, כי האילן הנקרא בלשון ארמי אתרוג, נקרא שמו בלשון הקודש "הדר", כי פירוש אתרוג "חמדה", כדמתרגמינן נחמד למראה, דמרג למחזי, לא תחמד, לא תרוג, ולשון חמדה והדר שוים בטעם. ונקרא העץ והפרי בשם אחד, כי כן המנהג ברוב, תאנה, אגוז, זית, רמון, וזולתם. וכן זה הפרי והעץ שניהם בארמית אתרוג, ובלשון הקודש הדר, עכ"ל. פי' שבלשון הקודש נקרא העץ אתרוג בלשון "הדר", בין הפרי נקרא הדר ובין האילן נקרא הדר, וראיתו הוא משום דאתרוג פירושו חמדה, וחמדה והדר שניהם משמעות אחד להם. נמצא שכונת התורה מפורש בקרא, ולקחתם לכם פרי מעץ הנקרא הדר, והוא שם העצם של האתרוג.

והנה לדעת הרמב"ן הי' אפשר לומר, שבתחלת דבריו כאשר אמר על דרשות חכז"ל שהם אסמכתות שעשו חכמים "לקבלתם", ס"ל שהדר הוא רק שם התואר, והקרא צוה ליקח פרי שהוא הדר, ולא פירש איזה פרי הוא, ולכן סובר שבהכרח הי' קבלה לזה מפי משה רבינו, וא"כ מה שמצינו שחכז"ל דרשו דרשות לברר שהוא אתרוג, הם אסמכתות שעשו חכמים "לקבלתם" שהי' להם כבר שהוא אתרוג. אבל בסוף דבריו חזר מזה, וס"ל שהנכון הוא, דהדר שם העצם של האתרוג, שבלשון הקדש נקרא עץ אתרוג "הדר", וא"כ שוב אין צריכין לומר שיש קבלה מפי משה רבינו שפרי עץ הדר הוא אתרוג, דהא הדר הוא שם העצם של האתרוג, ואין אנו נזקקין לפירוש, ולא לשום קבלה, שלפי פשוטו של מקרא הוא אתרוג.

אבל מדברי הריטב"א למדנו שאע"פ שהדר הוא שם העצם של אתרוג, עדיין אנו אומרים שמקובל מפי משה רבינו שהדר היינו אתרוג, שבתחילת פרק לולב הגזול כתב בדברי הרמב"ן אתרוג הוא לשון ריגוג וחמדה, ובלשון הקודש נקרא הדר והוא שם העצם של האתרוג. ובדף לה. בדברי הגמ' שדרשי' שהוא אתרוג מטעם עצו ופריו שוה, כתב הריטב"א שבדאי קיבלו איש מפי איש מפי משה רבינו שהיינו אתרוג, ואין צריכין לשום דרשות, רק יצאו חכז"ל לסמוך קבלתם, ולהוכיח קבלתם, ומצאו רמז בקרא שכונת התורה על עץ שהוא עצו ופריו שוה, והוא הוכחה גמורה על קבלתם.

ולכאורה צ"ב, שאם הדר הוא שם העצם של אתרוג, א"כ למה צריכין אנו לקבלה מיוחדת איש מפי איש מפי משה רבינו, שהדר היינו אתרוג, ועל קבלה זו הביאו חכז"ל ראיות להוכיח על קבלתם, הלא זהו שם העצם של אתרוג, ומה ספק יש בזה. ושמא יש לומר, שזה הוא עצם הקבלה, שהדר היינו אתרוג, וגם ששם העצם של אתרוג בלשון הקודש הוא הדר, ובלי הקבלה לא היו יודעין שהדר הוא שם העצם של אתרוג, אלא היינו אומרים שהוא רק שם התואר, שהפרי יהי' הדר.

ולכאורה כן מבואר בדברי המלבי"ם בפירוש התורה והמצוה על תורת כהנים וז"ל פרי עץ הדר, אין ספק שבלשון הקודש נקרא

עץ האתרוג בשם הדר, כמו שנקרא עץ זית, גפן וכדומה, וכן נשאר הקבלה מדור דור שהדר היינו אתרוג. אבל אחרי שהכחישו הקראים יסודי הקבלה, ולא נמצא לשם הדר ריע בתנ"ך על האתרוג, רק הנמצא ממנו הוא על ההידור והנאה כמו הדר זקנים, הדרת מלך, יצאו חכז"ל לבאר ולסמוך את קבלתם עי"ש. הנה כתב שאין ספק שהדר היינו שם של אתרוג בלשון הקודש, וכך הוא הקבלה מדור דור, אבל דבר זה עצמו אפשר להכחיש, שכן אינו דבר ברור לכל שאתרוג נקרא הדר בלשון הקודש, שהרי בכל התנ"ך לא נמצא עוד תיבת הדר שפירושו אתרוג, אלא כל מקום שכתוב הדר פירושו הידור וחמדה והנאה. ולכן צריכין לקבלה מפי משה רבינו שהדר היינו אתרוג, וגם שזה הוא שם העצם של אתרוג בלשון הקודש.

שוב ראיתי בשו"ת ביכורי שלמה סי' כ"ה שהקשה לדעת הרמב"ן והריטב"א שהדר הוא שם העצם של אתרוג, מדברי המדרש רבה הנ"ל שמבואר שאינו מפורש בקרא מה הוא פרי עץ הדר, רק קבלה הוא לחכמים, והסמיכו קבלתם אקרא, דאם שם העצם של אתרוג הוא הדר, א"כ מה צריכים אנו לקבלתם. ותירץ שהלא מבואר בדברי הרמב"ם בפ' המשניות שלא נסתפק אדם מעולם מהו פרי עץ הדר, שכך ראינו מיהושע ועד עתה שהיו לוקחים אתרוג, אלא חקרו למצוא רמז בקרא. לכן אחר שקבלה הוא בידיו שפרי עץ הדר הוא אתרוג, פירשו הרמב"ן והריטב"א שמה דכתיב בתורה הדר, הוא שם העצם של אתרוג, כיון דגם חכמים דרשו על מילת הדר על איזה אופנים, וסמכו קבלת חכמים שהוא אתרוג אקרא, אבל בלא קבלת חכמים לא היינו יכולים לומר מקרא לבד דהדר הוא שם העצם של אתרוג בלשון הקודש, רק היינו אומרים שהוא שם התואר כנראה מדברי המדרש רבה הנ"ל.

ג) והנה לדעת הרמב"ן והריטב"א שהדר הוא שם העצם של האתרוג, נמצא שזה שאמרה תורה הדר היינו שזה שמו של הפרי, א"כ מנין שהפרי עצמו צריך להיות הדר, כדאיתא בגמ' על רוב הפסולים באתרוג שהיינו משום דבעינן הדר וליכא, ולדעת הרמב"ן לא אמרה תורה שהפרי עצמו צריך להיות הדר. ובשלמא לדעת הרמב"ם הסובר שהדר היינו שם התואר על האתרוג, שאמרה תורה ליקח פרי שהוא הדר, וקבלנו מפי משה רבינו שהיינו אתרוג, צריך להיות אתרוג מהודר, אבל לדעת הרמב"ן הדר היינו שם העצם של האתרוג, ומנין לנו שגם הפרי צריך להיות הדר. וז"ל הריטב"א בריש פ' לולב הגזול "אמר הכתוב באתרוג פרי עץ הדר, כי ריגוג לשון חמדה והדר הוא, והוציאו הכתוב בלשון הדר, ללמד בשם העצם על האתרוג כמו שאמרנו, וללמד בשם התואר שיהא מין זה נאה והדר למראה עכ"ל. פי' לדעת הריטב"א הוי הדר שם העצם ושם התואר, שם העצם ללמד שהיינו אתרוג, ושם התואר ללמד שבעינן שהפרי עצמו יהי' הדר, ולכן שפיר אמר' דבעינן שהפרי יהי' הדר.

ולפי דברי הביכורי שלמה הנ"ל מובן היטב, שהרי בלי הקבלה לא היינו אומרים שהדר היינו שם העצם של אתרוג, רק שהוא שם התואר שבעינן פרי הדר, ורק לאחר הקבלה פירשו שהוא שם העצם של אתרוג, והוא כעין דרשות חכז"ל שסמכו קבלת חכמים אקרא, אבל עיקר מילת הדר פירושו שהפרי יהי' הדר.

ד) ידוע השאלה הגדולה בענין אתרוגים המורכבים עם לימו"ן, אם הם כשרים או לא, וראשון הוא תשו' מהר"ם אלשיך (סי' ק"י) שיצא לפסול אתרוגים המורכבים, מטעם שמעורב בתוך האתרוג מעץ לימו"ן, ולימו"ן אינו מין האתרוג לצאת ידי חובת פרי עץ הדר, שהתורה אמרה אתרוג וליכא. ובשו"ת איתן האזרחי (סי' לט) הביא תשובה אחת מהגאון מוהר"ר אבא הלוי ז"ל, וכתב ע"ז דהיכן כתוב בתורה אתרוג, רק פרי עץ הדר, ומין

זה הדר הוא, ודר באילנו משנה לשנה עכ"ל. הנה הבין הגאון מוהר"ר אבא הלוי שכיון שהתורה לא פירש איזה פרי הוא, רק פרי עץ הדר, ודרשו חכז"ל שהוא אתרוג מטעם שהוא עצו ופריו שוה ודר באילנו משנה לשנה, וא"כ אתרוג המורכב יש לו ג"כ כל המעלות האלו, ומה בכך שמעורב בתוכו מין אחר, הלא לא אמרה תורה אתרוג, אלא פרי שיש בו מעלת טעם עצו ופריו שוה ודר באילנו משנה לשנה, ואתרוג המורכב הוא ג"כ טעם עצו ופריו שוה. וכן בטו"ז בסי' תרמ"ט הק' לדעת האוסרים אתרוג המורכב וז"ל ותו דאטו אתרוג כתיב בקרא, והלא לא כתוב אלא פרי עץ הדר, ודרשי' מיניה אתרוג כדאיתא בגמ' בהרבה דרשות ע"ז, והא מורכב יש לו כל המעלות שיש לאתרוג עכ"ל.

והנה נחזי אנן, לדעת הרמב"ן והריטב"א בודאי אין מקום להסתפק כן, שהרי הדר הוא שם העצם של אתרוג, וא"כ היכי נכשיר לימון בשביל שיש לו המעלות של טעם עצו ופריו שוה ודר באילנו, הלא בפירוש אמרה תורה אתרוג, רק חכז"ל חקרו למצוא רמז בקרא שהדר הוא אתרוג, ומצאו שהוא טעם עצו ופריו שוה, אבל אתרוג המורכב שמעורב בתוכו לימון שאינו מין אתרוג, מה בכך שהוא ג"כ עצו ופריו שוה, הלא לימון אינו אתרוג.

וגם לדעת הרמב"ם שהדר הוא רק שם התואר, והתורה לא פירש שהוא אתרוג אלא שהוא פרי הדר, אבל הלא מקובל מפי משה רבינו פירושה של פרי עץ הדר שהוא אתרוג, וזה שדרשו חכז"ל טעם עצו ופריו שוה ודר באילנו משנה לשנה, הוא רמז ואסמכתא לקבלתם, אבל בודאי אי אפשר להכשיר פרי אחר שיש לו מעלות הללו, שהרי אינו נכנס תחת הקבלה מימות משה רבינו שהוא אתרוג.

ועי' שו"ת בית אפרים (סי' נ"ו) שתירץ כן קושייתו של הגאון מוהר"ר אבא הנ"ל, וז"ל תמהני דודאי הי' מקובל לחכז"ל דהך פרי הדר על אתרוג נאמר ובאו התנאים ואסמכוה אקרא, אבל לא שסמכו עיקר מלתייהו על דרש זה דהדר היינו שדר באילנו ושאר דרשות דשם, וכ"כ להדיא בחידושי הריטב"א דף לה. עיי"ש, ועוד דאם לקח פרי אחר ובתחבולות יעשה פעולות אדם, שיהי' דר משנה לשנה יוכשר, פשיטא דליתא, שאין זה אלא סימן ורמז שהתורה מרמזת לנו שפרי זו שדרך גידולה כך הוא לדור באילנו אותה יקחו למצוה, וא"כ מה יושיעני זה אם פרי אחר יקבל הרכבה מאתרוג ויתקיים עי"ז משנה לשנה, פשיטא דפסול, עיי"ש.

ה) והנה איתא בגמ' סוכה לב: בענין ענף עץ עבות, שג"כ לא מפורש בקרא שהוא הדס אלא פשוטו של מקרא הוא ענף של עץ עבות, פי' עץ שעליו עשויין מעשה שרשרת, שהם מורכבין זה על זה, ודרשו חז"ל שהוא הדס עי"ש כמה דרשות ע"ז, שפריך בגמ' ואימא זיתא בעינן עבות וליכא, ואימא דולבא בעינן ענפיו חופין את עצו וליכא, ואימא הירדוף אמר אביי דרכיה דרכי נועם. וקאמר עוד בגמ' שהדס מצראה ג"כ כשר למצוה, וגדל בו שבעה עלים בחד קינא, ולא שלש כהדסים הרגילים, ופי' רש"י שהוא הדס שגדל על המצר של השדה, לישנא אחרינא שהוא הדס המצרי. ופריך פשיטא, למה ס"ד שאינו כשר הלא הוא הדס, מהו דתימא הואיל ואית לה שם לווי לא מתכשר קמ"ל, ופריך ואימא הכי נמי, שהוא פסול, ומשני עץ עבות אמר רחמנא מכל מקום.

הנה מבואר בגמ' שהי' ס"ד למיפסל הדס מצראה כיון שיש לו שם לווי, ושמא הוא מין אחר ואינו מין הדס, אבל כיון שבקרא כתיב עץ עבות, ולא קאמר הדס, אלא עץ עבות, א"כ כל שהוא עבות כשר, ולא בעינן מין הדס דוקא. ולכאורה לדעת הרמב"ם

הלא בודאי קבלה בידינו שענף עץ עבות הוא הדס, כדכתב בהקדמה לפירוש המשניות, וא"כ אם הי' ס"ד למיפסל הדס מצראה, בודאי ההו"א הוא משום כיון שיש לו שם לווי הוא מין אחר ואינו מין הדס שקבלנו שהוא פירושו של ענף עץ עבות, אבל מה משני הגמ' עץ עבות אמר רחמנא מ"מ, מה בכך שבתורה כתיב עבות, והדס מצראה הוא עבות, הלא אם הוא מין אחר ולא נכנס תחת הקבלה, איך נכשיר אותו, אפי' שיש לו המעלה של עבות. ועי' בריטב"א וז"ל עץ עבות אמר רחמנא מ"מ, דכי קפדינן אשם לווי היינו היכא דאפקה רחמנא בשם פרטי, כגון אזוב ומרור וכיוצא בהן, אבל הכא כל היכא דהוי עץ עבות סגי, דלהכי לא אפקה רחמנא בשם כלל עכ"ל. וכונתו מבואר שאע"פ שקבלנו פירושו של עץ עבות מפי משה רבינו שהוא הדס, והי' אפשר לומר דהדס מצראה כיון שיש לו שם לווי הוא מין אחר ואינו מין הדס, אבל כיון שהתורה לא אמר שם הדס, אלא רמז עליו שניקח ענף עץ שהוא עבות, לרבות כל שהוא הדס, ואפילו אם יש לו שם לווי הוי מין הדס, שקבלנו שהוא פירוש של ענף עץ עבות. משא"כ אם הי' כתוב שם הפרטי הדס, אז היינו אומרים דדוקא הדס, ולא הדס מצראה כיון שיש לו שם לווי הוי מין אחר.

אבל עי' בתוס' ד"ה ואימא הכי נמי וז"ל תימה מאי ס"ד למיפסליה משום שם לווי, מידי הדס כתיב בקרא, הא אפי' הירדוף מכשרי' אי לאו משום דכתיב דרכיה דרכי נועם ע"כ. הרי שכתבו התוס' בפירוש דלא כהרמב"ם, דמה הי' בכלל ההו"א למיפסל הדס מצראה כיון שיש לו שם לווי ואינו מין הדס, הלא בתורה לא כתיב הדס, אלא עבות, וכל שהוא עבות כשר, וכתב התוס' דאפילו הירדוף מכשרי' בגמ' אי לאו דכתיב דרכיה דרכי נועם, וא"כ לא בעינן כלל מין הדס. נמצא מפורש בדעת התוס' לכאורה, דליכא שום קבלה על פירושו של ענף עץ עבות, ורק חכז"ל הם שהמציאו בחכמתם מקראי פירושם של הד' מינים, ולכך הי' ס"ד בגמ' להכשיר שאר מינים, וא"כ מק' התוס' מה הי' ההו"א לפסול הדס מצראה כיון שיש לו שם לווי, הלא בתורה לא כתיב הדס, אלא עבות. ולכאורה זה גופא הוא תי' הגמ' לדעת התוס', עץ עבות אמר רחמנא מ"מ, ולא בעינן מין הדס, אלא עבות, והדס מצראה הוי הדס. ואכן יש שמביאים רא' מדברי התוס' דלא כהרמב"ם, אלא כשם שעץ עבות אמר רחמנא מ"מ, ה"ה פרי עץ הדר אמר רחמנא מ"מ, וכל שיש לו מעלת האתרוג שמנו חכז"ל כשר למצוה.

ו) והנה במגן אברהם סוף סי' תרמ"ח מביא שאלת אתרוגים המורכבים, ואחר שהביא דברי הפוסקים בזה, כתב וז"ל ולי נראה דפסול משום דלא מקרי אתרוג כלל, ועי' בתוס' ריש דף ל"ג עכ"ל. והנה המפרשים האריכו לבאר כונת המג"א בציינו לתוס' דף לג, ולא ביאר המג"א כונתו. ועי' בשו"ת השיב משה סי' כ' שכתב, הנה משטחיות דבריו נראה בהשקפה ראשונה דמ"ש ועי' בתוס' ריש דף לג, כונתו להביא רא' לדבריו דראוי לפסול מורכב משום דלא מקרי אתרוג כלל, אבל נהפוך הוא דכוונתו לומר ועי' בתוס' ריש דף לג, ומשם בארה דלא מיפסל משום זה. ול"ק עליו דמביא רא' לסתור, דידוע דרכו של רבינו בעל מג"א, לבנות ולסתור ברמז מועט, ובדבור אחד מראה פנים לשני חלקי הסותר, דכל כונתו רק להעיר לב המעי' ואת אשר יבחר יקרב. ואבאר זה, דהלא התוס' כתבו שם מידי הדס כתיב בקרא עי"ש, וא"כ ה"נ י"ל מידי אתרוג כתיב בקרא, רק דכתיב פרי עץ ובעינן שטעם עצו ופריו שוה ודר באילנו משנה לשנה, וכיון דאתרוג המורכב יש בו כל המעלות האלו וכמ"ש הטו"ז יוצאין בו.

אמת וכל דבריהם אמת, והמפקפק בדבריהם הוא פתי וסכל ואין לו חלק לעוה"ב עכ"ל.

ובפירוש האלשיך הק' על משלי ביאר דברי המדרש הנ"ל, שלשה המה נפלאו ממנו וארבעה לא ידעתים, שלשה המה פסח מצה ומרור, וארבעה לא ידעתים אלו ארבעה מינין שבלולב, ודרש במדרש עוד על פסוק להלן שלשה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת, שלשה המה פסח מצה ומרור, וארבעה אלו ד' מינין שבלולב, ופי' האלשיך וז"ל ראה איך מאתו ית' הוא שהד' מינין הם אלה, שהרי הג' פסח מצה ומרור המפורשים בכתוב, אין כל אחד רץ כ"כ בזריות אחריהם כאשר על ארבעה אלו, שאם בג' הם מטיבי צעד, שיצעדו לאט לקיימם, ובד' אלה הם מטיבי לכת, כל אחד רץ בזריות נפלא יותר מהשלשה, ונהפוך הוא, כי השלשה מפורשים ולא אלו. אך אין זה כי אם שאלה הם כמפורשים עם שלא ביארם הכתוב, לזה כתב המדרש אלו ד' מינים שבלולב שכל אחד רץ ולוקח לו מהן להלל וכו', שמורה כי מאתו ית' הוא להללו באלה, כי שם בלבם לרוץ אחריהם, להורות את בני ישראל כי אלה הם אשר כיון בתורה שבכתב, למען חזק ידינו לבלתי סור מכל אשר יורונו מקבלי תורה שבע"פ, עי"ש עוד באריכות.

ודבר מתוק כתב הגה"ק ר' שלמה קלוגר בספרו קהלת יעקב יעקב על סוכות (דרוש כא), על דברי המדרש רבה הנ"ל שאמר שלמה שנפלאו ממנו הד' מינים, ומי פירש להם לישראל חכמים, לבאר טעם הדבר שסתמה התורה על ד' מינים הללו מה הם וסמכה על חכמים שיפרשו כן, ולמה לא פירשה התורה בהדיא. אך הכונה, על דרך שאיתא במדרש רבה שם, שישראל ואומות העולם נכנסים בר"ה וביוה"כ ומקטרגים בדין ואין אנו יודעים מי נצח ולמי נמחל, כשישראל יוצאין ונוטלין לולביהם בידיהם מוכח דאינון נצחו. ולכאורה אינו מובן מנא לן דבזה נצחו ישראל.

אך הכונה, דהנה עיקר התורה שלנו נמשך בתורה שבע"פ, כי הוא עיקר התורה. ולכך סתם הקב"ה תורה שבכתב, כדי שלא יעתיקו אומות העולם התורה, ועיקר קיום שלנו הוא בתורה שבע"פ. ולכך אם הי' כתב הקב"ה מפורש ד' מינים הללו מה הם, היו גם האומות העולם יכולין ליטול אותם ולומר שהם נצחו. אבל סתם הקב"ה אותם וסמך עלינו שאנחנו נפרש כן מתורה שבע"פ שקבלנו מן החכמים, ואז נקבל שכר על אמונה זו שישראל מאמינים לתורה שבע"פ ולדברי חכמים. ולכן אנו נוצחין בדין שמאמינים לתורה שבע"פ. נמצא שרק משום שהתורה סתמה ד' מינים הללו מה הם, וחכמים פירשו בקבלתם, לכן מוכח דאינון נצחו ולא האומות העולם.

ואח"כ כתב בעל השיב משה, ומיהו אפשר דכונת המג"א הוא לחזק דבריו ולומר דפסול המורכב משום דלא מקרי אתרוג, וכדי שלא יקשה עליו מידי אתרוג כתיב בקרא, וכמו שסובר הטו"ז, לכך כתב ועי' בתוס' דף לג, ר"ל דכבר הקשו התוס' כן גבי הדס, דגם שם קשה כן, ואעפ"י כן איתא שם בגמ' דהו"א משום דאית ליה שם לווי לא מתכשר, אלמא דלא חש הגמ' להא דלא כתיב הדס בקרא, ש"מ דהוי כמאן דכתיב הדס בהדי', יהי מאיזה טעם שיהי, א"כ ה"ה גבי אתרוג הוי כמאן דכתיב אתרוג בהדיא, ומורכב לא מיקרי אתרוג. נמצא שמה שציין המג"א לדברי התוס' הוא משום שבודאי יש איזה יישוב לקושית התוס' מידי הדס כתיב בקרא, שהלא ס"ד לגמ' לפסול הדס מצראה, וא"כ ה"ה הוי כמי דכתיב אתרוג בקרא.

ועי' במחצית השקל שג"כ פירש כן דברי המג"א וז"ל ועי' בתוס' ריש דף לג. כונתו, דלא תימא על מאי שנתן מג"א טעם לפסול מורכב שאינו נקרא אתרוג, מה בכך, וכי אתרוג כתיב בקרא, הלא לא כתיב כי אם פרי עץ הדר, וגם המורכב הוא פרי עץ הדר. אע"ג דבלשון הש"ס קראוהו אתרוג, לא באו למעט המורכב דבעינן ששמו אתרוג, דמנ"ל זה להש"ס, ולא בא למעט כי אם שאר מינים, דהיינו פריש ורמון וכדומה. ועל זה רמז מג"א לעי' בתוס' שם, שהק' מידי הדס כתיב בקרא, וא"כ ה"ה קשה מידי אתרוג כתיב בקרא, ואע"ג שהתוס' הניחו הדבר בתימה, על כרחך דברי הש"ס צריכים יישוב. וי"ל כמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה לזרעים שודאי מעולם לא נסתפקו מהו פרי עץ הדר, בפרט שמצוה זו נוהגת בכל שנה, והיתה הלכה למשה מסיני מסורת בידם שהוא אתרוג, אלא שנחלקו התנאים באיזה תיבה מהפסוק מרומז ההלכה למשה מסיני שפירשו אתרוג, ודרש כל חד כדאית ליה עתה"ד. וה"ה שיש לומר כן בהדס, אע"ג דשקיל וטרי הש"ס בפירוש ענף עץ עבות, דילמא מיני אחריני דלאו הדס, עד שהעלו מלשון הכתוב שהוא הדס, ודאי היתה הלכה למשה מסיני מסורת בידם שענף עץ עבות הוא הדס, אלא שבאו לסמכו לקרא. וא"כ שפיר ס"ד למפסל הדס מצראה כיון שיש לו שם לווי, אע"ג דבקרא לא הוזכר הדס, דשמא לא נכנס תחת הקבלה, שזו מין אחר הוא. וכן יש לנו מהאי טעמא לפסול אתרוג המורכב משום שלא נקרא אתרוג, אע"ג דלא הוזכר בקרא אתרוג, מכל מקום שם זה נמסר בהלכה למשה מסיני עכ"ל.

ז) והנה בענין זה שבתורה שבכתב אינו מפורש פירושו של פרי עץ הדר ונזקקין לתורה שבעל פה, כתב בס' ערוך השולחן ריש סי' תרמ"ח וז"ל פרי עץ הדר זה אתרוג, דפרי עץ משמע שטעם עצו ופריו שוה, וכן הדר באילנו משנה לשנה, ולבד זה, כך בא אלינו בקבלה מפי משה רבינו שכך קיבל מסיני, והטעם שבאתרוג סתמה פירושה, כדי שנצטרך לסמוך על תורה שבעל פה, להראות לנו שאין בתורה שבכתב שום מצוה מפורשת והתורה שבע"פ מבארה כמו שביארנו זה בחו"מ סי' ת"כ.

ועי' בחו"מ סי' ת"כ (סי' ח) על הא דאמרה תורה עין תחת עין ופירושו ממון, וז"ל ואם תשאל השואל דאם כונת התורה לדמי עין למה לא כתבה מפורש דמי עין תחת עין, והתשובה לזה דזהו דרך התורה שבכתב לסתום דבריה אף בדברים המפורשים בה, כדי שלא נסמוך על הכתב לבד ושנצטרך לקבלת תורה שבע"פ כו', וכן פירושה של האתרוג סתמה וכתבה שלש תיבות פרי עץ הדר תחת תיבה אחת שהיתה ביכולת לכתוב אתרוג, אלא בכונה עשתה זאת כדי שלא לסמוך רק על התורה שבע"פ ולדרוש מה הוא פרי עץ הדר, ובכל מצותיה של תורה אין באחת ממנו דבר ברור בלתי הקבלה מתורה שבע"פ, והיא הנותנת רוח חיים בהתורה שבכתב כנשמה המחיי' את הגוף, ורבותינו ז"ל